

Zdroje, hranice a obmedzenia individuálnej slobody a sloboda prejavu v liberálnej tradícii Johna Stuarta Milla

Jakub ŠVEC

Abstrakt

Štúdia sa zameriava na zdroje normativity slobody prejavu vo filozofických textoch Johna Stuarta Milla a na jej dôsledky pre individuálne a kolektívne sebaurčenie. Millovu koncepciu slobody interpretuje na pozadí jeho kvalitatívneho utilitarizmu a sociálne chápaného liberalizmu, pričom ukazuje, že sloboda prejavu nie je izolovaným subjektívnym právom, ale normatívnym princípom spätým s dosahovaním verejného dobra a kolektívnej zodpovednosti aj v rámci liberálnej tradície. Princíp škody Mill nechápe ako exaktné kritérium, ktorým by bolo možné jednoznačne oddeliť legitímne a nelegitímne zásahy do slobody individua. Odmietá predstavu slobody ako čisto individuálnej sféry, v ktorej by konanie jednotlivca nemalo spoločenské dôsledky, a poukazuje na to, že aj zdanlivo seba-týkajúce praktiky ovplyvňujú podmienky spoločenského spolužitia. Princíp škody preto funguje ako regulačný ideál, ktorý rámcuje politické a spoločenské posudzovanie ujmy v demokratických spoločnostiach a zakladá legitimitu verejných zásahov do slobody v mene ochrany spoločenských podmienok autonómie.

Kľúčové slová

sloboda prejavu, normativita, J. S. Mill, individuálne sebaurčenie, kolektívne sebaurčenie, liberalizmus

Abstract

This study focuses on the sources of the normativity of freedom of expression in the philosophical writings of John Stuart Mill and on their implications for individual and collective self-determination. Mill's conception of liberty is interpreted against the background of his qualitative utilitarianism and socially conceived liberalism, showing that freedom of expression

is not an isolated subjective right but a normative principle connected to the pursuit of the public good and collective responsibility, even within the liberal tradition. Mill does not understand the harm principle as an exact criterion by which legitimate and illegitimate interferences with individual liberty could be clearly distinguished. He rejects the notion of freedom as a purely individual sphere in which an individual's actions would lack social consequences, emphasizing that even ostensibly self-regarding practices shape the conditions of social coexistence. The harm principle therefore functions as a regulatory ideal that frames political and social assessments of harm in democratic societies and grounds the legitimacy of public interventions into liberty in the name of protecting the social conditions of autonomy.

Key words

freedom of expression, normativity, J. S. Mill, individual self-determination, collective self-determination, liberalism

Úvod

Otázka zdrojov normativity sa radí medzi kľúčové témy filozofie. Z širokej palety problematik je téma slobody jednou z najpertraktovanejších a v súčasnej dobe i najaktuálnejších. Okrem slobody v jej rôznych variáciách sa do popredia záujmu dostali i ďalšie kľúčové pojmy ako rozum, rozumnosť, racionálnosť, záväzok, fakt. Diskusie o normativite a o tom, čo vlastne tento pojem znamená sa vedú naprieč viacerými oblasťami filozofického skúmania v etike, politológii, estetike, logike, politickej filozofii a ďalších disciplínach. Zároveň je možné konštatovať, že mnohí autori v dejinách filozofie rozvíjajú svoje úvahy v jednoznačne normatívnom jazyku, hoci túto skutočnosť nie vždy výslovne reflektujú viac či menej úmyselne. V predkladanom príspevku nebude našim cieľom vstupovať do sporov o povahe normativity ako takej, ale sústredíme sa na jej zdroje a spoločenský rozmer v súvislosti so slobodou prejavu a individua ako celku v občiansko-politickej spoločnosti.

Výber autora pre účely analýzy v tomto texte nie je náhodný. Ak chceme hovoriť o zdrojoch a sociálnej povahe normativity slobody prejavu a individua, je viac než relevantné vybrať autora, ktorý aj tú dnešnú diskusiu o slobode slova a jej hraniciach do veľkej miery rozpracoval, ktorý slobode venoval dnes už slávnu monografiu *O slobode*, a ktorý postoj voči tejto hodnote počas

kariéry modifikoval v mimoriadne zaujímavom filozofickom obrate z pozícií klasického liberalizmu k pozíciám sociálneho liberalizmu ba až socializmu. Cieľom textu nie je podať vyčerpávajúcu analýzu celej politickej filozofie Johna Stuarta Milla, ale sústrediť sa na to, ako sa už v jeho raných dielach, predovšetkým v diele *O slobode*, formuje špecifická, sociálne sprostredkovaná normativita slobody prejavu a individuálnej slobody. Keďže Mill vyrastal v rodine a okruhu výrazne ovplyvnenom utilitarizmom, nadviazanie na túto tradíciu je v jeho filozofickom myslení samozrejým východiskovým bodom. Zároveň však v mnohých ohľadoch prekračuje pôvodnú Benthamovú podobu utilitarizmu. Vo svojom diele *Utilitarizmus* (1861) reviduje hedonistické východisko, ktoré predpokladá, že človek koná primárne egoisticky a Benthamovi vytýka, že: „Prehliada emotívnu stránku ľudskej povahy a jeho egoizmus nedokáže uspokojivo vysvetliť naše pocity vzájomnosti“ (Krsková, 2011, s. 534).

Pri definovaní samotného princípu utilitarizmu ako maximalizácie šťastia u čo najväčšieho možného počtu ľudí autor zdôrazňuje, že šťastie nemožno redukovať na rastúci objem materiálneho dobra. Tvrdí, že vďaka rozvíjaniu medziľudských vzťahov sa človek dokáže tešiť aj zo šťastia iných. Z toho dôvodu považuje za podstatné nielen materiálne zabezpečenie, ale aj etickú a náboženskú časť života. Toto deklaruje aj v kapitole *What Utilitarianism is* diela *Utilitarizmus* vyčerpávajúcou avšak pre Milla charakteristickou definíciou: „I have dwelt on this point, as being a necessary part of a perfectly just conception of Utility or Happiness, considered as the directive rule of human conduct. But it is by no means an indispensable condition to the acceptance of the utilitarian standard; for that standard is not the agent's own greatest happiness, but the greatest amount of happiness altogether; and if it may possibly be doubted whether a noble character is always the happier for its nobleness, there can be no doubt that it makes other people happier, and that the world in general is immensely a gainer by it. Utilitarianism, therefore, could only attain its end by the general cultivation of nobleness of character, even if each individual were only benefited by the nobleness of others, and his own, so far as happiness is concerned, were a sheer deduction from the benefit“ (Mill, 2002, str. 304-305).

Kým Bentham sa sústreďoval predovšetkým na prospech jednotlivca a kvantitatívne zvyšovanie pôžitkov, Mill presúva toto ťažisko k ich kvalitatívnemu rozlišovaniu. Spoločnosť preňho nie je len jednoduchým súčtom egoistických individuí, ako celok má kvalitatívne odlišnú povahu než prostá suma svojich členov. Inak povedané, šťastie nie je len otázkou množstva rozkoše, ale aj toho akého je druhu. Človek je komplikovaná bytosť, ktorá prežíva

rozličné podoby radosti i utrpenia, preto Mill rozlišuje medzi vyššími a nižšími druhmi príjemnosti (radosti, šťastia, pôžitkov a pod.). Ako sám uvádza: „Ak sa ma spýtate čo mám na mysli rozdielom v kvalite jednoduchých radostí, alebo čo robí jednu radosť viac cennejšou nad inou (...) Z dvoch radostí, ak bude existovať jedna, ktorej všetci alebo takmer všetci tí, ktorí mali skúsenosť s oboma radosťami, dávajú jednoznačnú prednosť, bez ohľadu na akýkoľvek pocit morálnej povinnosti, to je žiadanejšia radosť“ (Mill, 2009, s. 16).

Vzťah medzi jednotlivcom a spoločnosťou Mill schematicky zahŕňa do troch nosných tvrdení. Po prvé, štátnu moc vníma predovšetkým ako potencionálne ohrozenie slobody a dôsledne trvá na nadradenosti jednotlivca nad štátom. Po druhé, vyvodzuje rozlíšenie medzi dvoma sférami ľudského života, a to súkromnou a verejnou. V prvej sa človek realizuje ako individuálna osoba, v druhej verejnej žije ako občan. Zásah štátu do súkromnej sféry preto vždy predstavuje obmedzenie slobody. Po tretie, za najcennejší moment ľudského života považuje Mill možnosť slobodnej voľby (Miezdrgová, 2008, str. 318-319).

Predmetom Millovhho diela *O slobode* je občianska a individuálna sloboda, sloboda prejavu, náboženského presvedčenia. V tomto diele neanalyzuje slobodu v abstraktnom či metafyzickom zmysle, ale hovorí o takej podobe slobody, ktorá je zabezpečená istými imunitami, ktoré v súčasnosti poznáme ako politické práva a slobody. Súčasne sa autor usiluje určiť hranice oprávnenej moci spoločnosti nad jednotlivcom. V jadre ide o trvalý konflikt medzi slobodou a autoritou, medzi individuálnou a kolektívnou autonómiou, ktorý Mill pokladá za jednu z charakteristických línií dejín, kde už za čias antického Grécka a Ríma prebiehal zápas medzi vládcami a poddanými (Mill, 1995, s. 9). Millovým filozofickým prechodom od klasického elitárskeho liberalizmu k sociálnemu liberalizmu kopíruje aj jeho zmenu postojov k legitimitě obmedzení týchto slobôd. Niet divu, že dielo je označované príznakom eklekticismu, avšak s týmto tvrdením nesúhlasíme, nakoľko Mill pristupuje v rámci celého diela k argumentácii dôsledne a vyčerpávajúco.

Tento problém však nezaniká ani v podmienkach súčasných liberálno-demokratických režimov. Stále tu ostáva otvorená otázka aká časť života má patriť výhradne jednotlivcovi a aká môže byť predmetom spoločenského záujmu. „Jednotlivcovi by mala patriť tá časť ľudského života, v ktorej ide hlavne oňho samého; spoločnosti zasa tá časť, ktorá sa týka jej prospechu“ (Mill, 2005, s. 136). Mill dospieva k záveru, že správanie človeka, vrátane slobody prejavu, podlieha oprávnenému zásahu spoločnosti len vtedy, keď sa dotýka iných. Štát môže použiť donútenie

voči jednotlivcovi len v prípade, že jeho konanie poškodzuje druhého. V oblasti, ktorá sa týka výlučne len samotného človeka, teda sfére súkromnej, má podľa Milla existovať dokonalá právna i spoločenská sloboda konať a znášať dôsledky takéhoto konania.

Mill zároveň rozlišuje tri základné podoby ľudskej slobody. „Vlastná sféra ľudskej slobody je teda taká, že zahŕňa predovšetkým vnútornú oblasť vedomia a vyžaduje slobodu svedomia v najširšom zmysle, slobodu myslenia a cítenia, absolútnu slobodu mienky a názorov na všetky otázky (...)“ (Mill 2005, s. 60). S tým úzko súvisí aj nutnosť zabezpečiť slobodu prejavu, tlače, náboženského presvedčenia, keďže práve tieto práva chránia nezávislosť vnútornej sféry človeka.

Druhou podobou je sloboda konať podľa vlastných predstáv bez svojvoľných prekážok zo strany iných, pri vedomej ochote znášať následky vlastného konania. Táto sloboda sa viaže predovšetkým na súkromný život jednotlivca, pokiaľ svojim správaním nikomu neubližuje má právo konať slobodne, aj keď sa jeho počínanie môže ostatným zdať zvrhlé či nesprávne.

Tretiu podobu ľudskej slobody tvorí sloboda spolčovania, teda možnosť spájať sa s inými za akýmkoľvek účelom, pokiaľ tým nie sú poškodzovaní druhí a pokiaľ ide o dobrovoľné rozhodnutie plnoletých osôb (Mill vyraduje deti a dospelievajúcich z absolútneho práva na slobodu). Pokiaľ by sa tieto tri podoby slobody v spoločnosti nerešpektovali Mill by ich nepovažoval za skutočne slobodné.

Čo je však zaujímavé, z katalógu slobôd Mill osobitne vyzdvihuje slobodu tlače, ktorú považuje za záruku proti tyranii a korupcii. Treba pripomenúť, že v dobe, v ktorej Mill žil, bola cenzúra tlače bežnou praxou. Slovom Milla: „Je možné, že mienka, ktorú sa nejaká autorita pokúša potlačiť, je pravdivá. Samozrejme, tí, ktorí ju chcú potlačiť popierajú jej pravdivosť, oni sami však nie sú neomylní. Nemajú nijaké oprávnenie rozhodovať v mene všetkých ľudí a zbavovať druhých prostriedkov usudzovania. Ak odmietajú vypočuť si nejakú mienku preto, že sú presvedčení o jej nesprávnosti, znamená to, že svoju vlastnú istotu považujú za čosi totožné s absolútnou istotou. Každé umlčovanie diskusie je oslabovaním si neomylnosti“ (Mill, 1995, s. 22).

Uvedeným sa dostávame k ťažisku predkladaného textu – k normatívnym zdrojom slobody prejavu v raných spisoch Milla. Už v skorších Millových textoch je možné zachytiť náznak presvedčenia, že nedotknuteľnosť a neobmedzenosť slobody jednotlivca sa vzťahuje predovšetkým na vnútornú sféru človeka, na jeho názory, vierovyznanie, city, emócie a postoje.

Domnievame sa, že už v týchto úvahách autor napriek svojmu elitárstvu intuitívne predpokladá, že sloboda jednotlivca voči spoločnosti nebude neobmedzená ani absolútna. Zároveň sa však javí ako dôležité sledovať aj vývin motívov, ktoré ho k takémuto uvažovaniu vedú. Tie sa v priebehu jeho intelektuálneho dozrievania menia, čo pokladáme za významný korektív pri interpretácií jeho filozofie (Švec, 2023).

Prvotné úvahy o možnosti určitej miery obmedzenia konania individua v rámci spoločnosti u Milla vyplýva z jeho utilitaristického presvedčenia, že menšie zlo možno v istých situáciách ospravedlniť v prospech väčšieho dobra. Už tento predpoklad v sebe nesie zárodok neskoršieho posunu smerom k teóriám, ktoré výslovne operujú s pojmami verejného dobra či blaha a pripúšťajú, že sloboda jednotlivca je vždy zasadená do širšieho sociálneho rámca.

Normatívne zdroje slobody prejavu v ranej tvorbe Milla a jej dôsledky na jednotlivca a spoločnosť

V úvodných pasážach v eseji *O slobode* Mill deklaruje, že jeho obhajoba slobody sa nebude opierať o zákony prírody ani o koncepciu prirodzených práv jednotlivca, hoci niektoré formulácie v texte môžu takýto dojem vzbudzovať. Jeho argument nemá podobu Lockeho teórie prirodzeného práva a nie je ani metafyzicky vystavaný v Kantovskom zmysle. Mill namiesto toho zakladá svoj výklad na úvahe, čo je najlepšie pre spoločnosť, teda chce ukázať, aké individuálne aj spoločenské prínosy má sloboda, ktorou chce naplňať utilitaristický cieľ.

Tento postup je príznačný pre Milla ako utilitaristu, a je v ňom obsiahnutá štandardná utilitaristická snaha o dosiahnutie čo najväčšieho dobra pre čo najväčší počet ľudí, v tomto prípade pre spoločnosť ako celok. Z tohto východiska sa u Milla formuje osobitné chápanie normatívnych zdrojov slobody, v ktorom sa prepájajú osobné, spoločenské aj epistemologické dôvody. Mill zároveň presadzuje, že individuálna sloboda (ktorá umožňuje individuu rozvíjať autonómiu v spoločnosti) nemôže byť chápaná izolovane, pretože je vnútorne spojená so sociálnou zodpovednosťou a s ideou verejného dobra. Mill si sám kladie v diele *O slobode* otázku: „Oprávnená hranica suverenity jednotlivca nad sebou samým? Kde sa začína moc spoločnosti? Koľko z ľudského života má patriť jednotlivcovi a koľko spoločnosti?“ (Mill, 2005, s. 135). Následne si však sám odpovedá, no na pomery raného diela *O slobode* pomerne prekvapivo, nakoľko akceptácia spoločenskej zodpovednosti ako aj potreba recipacity medzi

jednotlivcom a spoločnosťou je akcentovaná predovšetkým v *Kapitolách o socializme*, ktoré spadajú až do jeho neskorej tvorby, kde sa už istými socialistickými postojmi autor netajil. Odpoveď autora na vlastnú otázku znie: „Každý, kto od spoločnosti prijíma ochranu, je jej za toto dobrodenie dlžníkom“ (Mill, 2005. s. 136).

V diele *O slobode*, konkrétne v druhej kapitole *O slobode myslenia a diskusie*, Mill obracia pozornosť výlučne na slobodu myslenia a utvárania názorov. Poukazuje na to, že otvorený priestor pre rôznorodé postoje nie je pre spoločnosť hrozbou, ale prínosom, a teda názorová pluralita je podľa filozofa jedným z dobier, z ktorých spoločnosť prosperuje a napreduje. Na základe Millovhô dôrazu na slobodu myslenia a diskusie možno dospieť k záveru, že cestou k porozumeniu v podmienkach hlbokéj názorovej nezhody nie je potláčanie rozdielov, ale postupné budovanie vzájomnej zrozumiteľnosti. Tá predpokladá nielen otvorenosť voči odlišným stanoviskám, ale aj znalosť kontextu, hodnôt a presvedčení tých, s ktorými vstupujeme do verejnej diskusie. Rešpekt k radikálnej nesúhlasnosti si preto vyžaduje primeranú formu diskurzu, ktorá zohľadňuje publikum, ku ktorému je argumentácia adresovaná (Brown, 2012, s. 155). Inými slovami, verejná debata nemôže byť vedená abstraktne či univerzalisticky bez ohľadu na sociálne, kultúrne a náboženské rozdiely, ale musí reflektovať konkrétne rámce porozumenia jednotlivých skupín v spoločnosti. Tento motív je aj v súčasnosti ľahko čitateľný, kde pestrosť postojov rôzneho druhu patrí k základným znakom pluralitne-demokratického usporiadania. Millova téza, že aj vzájomne rozporné názory môžu niesť pravdu, má viacero dôsledkov. Mill tvrdí, že ľudské poznanie je trvalo neúplné a omylné, a preto musí zostať otvorené neustálemu spochybňovaniu a revízii, čo sa u neho stáva normatívnou požiadavkou spoločenského a politického života (Mousourakis, 2013, s. 387). Mill verí v existenciu morálnych práv a odmieta relativizmus, podľa ktorého sú všetky názory rovnako pravdivé. Zároveň však trvá na tom, že potencionálne pravdivý môže byť ktorýkoľvek názor, a preto žiaden nesmie byť vopred vylúčený z verejnej diskusie. „Aj názory, ktoré sú čiastočne chybné, obsahujú časti pravdy; a len zrážkou protichodných názorov má zvyšok pravdy šancu byť doplnený“ (Mill, 2001, s. 18).

Jadrom jeho obhajoby slobody názoru a prejavu je presvedčenie, že pravda existuje. V platónskom duchu môžeme dodať, že pravda a síce je, ale podľa autora si nemôžeme byť úplne istí svojou neomylnosťou, nakoľko nedokážeme obsiahnuť transcendentálnu metafyzickú pravdu Platónovho sveta ideí, a preto je nevyhnutné dať priestor všetkým názorom, dokonca aj takým, ktoré sa nám môžu zdať ako absurdné. Z toho následne vyvodzuje, že aj tí, ktorí

zastávajú nesprávne názory, majú prospech z kritiky a odporu. Konflikt názorov preto nechápe ako prekážku, ale ako jeden z hlavných motorov rozvoja, pretože poznanie sa rozvíja v diskusiách, spore a skúšaní vlastných presvedčení. Nesúlads medzi názormi je spoločensky užitočný, pretože odhaľuje silné aj slabé stránky našich argumentov. „Ak je názor správny, ľudia sa okrádajú o možnosť napraviť chybu pravdou; ak je nesprávny - a to je nemenej dôležité -, strácajú jasné chápanie a lepšie uvedomenie si pravdy, ktorá sa rodí v konfrontácii s omylom“ (Mill, 2005, s. 66).

Mill pripúšťa, že štát má určitú legitímnu kompetenciu nielen sledovať, ale aj nepriamo od občanov očakávať, že budú žiť v súlade s istými hodnotami dobrého života, a rovnako upozorňovať na názory, ktoré môžu narúšať pluralitný charakter politického spoločenstva. Zároveň ostáva kritický k nekritickej poslušnosti: „Osoby, ktoré bez prehodnotenia spontánne prijímajú autoritou preferované hodnotové doktríny, považuje za zbabelcov, ktorí ohrozujú slobodu a prispievajú k redukcii názorovej plurality“ (Švec, 2023, s. 6). V diele *O slobode* Mill opakovane upozorňuje, že hrozba vychádzajúca zo strany spoločnosti môže byť závažnejšia než formálny politický útlak. Jeho slovami: „Spoločnosť môže vydávať a aj vydáva svoje vlastné príkazy (...) praktizuje sociálnu tyranu, ktorá je oveľa silnejšia ako mnohé druhy politického útlaku“ (Mill, 2001, s. 9). Tým, čo nazýva sociálnou tyraniou väčšiny má na mysli špecifický druh moci, ktorý nie je zakotvený v zákone, no napriek tomu preniká do súkromného života, určuje, čo je normálne, formuje zvyky, nastavuje hranice spoločenského uznania a prostredníctvom tlaku na prispôsobenie vytvára jednotnosť, ktorá potláča a deformuje individualitu.

Mill sa preto nepokúša tento vzťah štát verzus jednotlivec jednoducho vyriešiť v prospech jednej strany, ale hľadá istú formu kompromisu. Tá však predpokladá vysokú mieru kritického myslenia, otvorenosti a tolerancie voči pluralite na strane občanov aj ich volených zástupcov. Ide o snahu udržať rovnováhu medzi čo možno najširšou názorovou pluralitou a schopnosťou štátu do istej miery usmerňovať či regulovať tie názorové prúdy, ktoré sú z hľadiska udržania demokratického rámca považované za prijateľné. Ani tieto preferované postoje však nemajú status definitívnej pravdy sú len najlepšie dostupnými stanoviskami v danom čase a pri aktuálnom stave poznania. „Ak zostávame otvorení ďalším možnostiam, máme šancu, že dospejeme aj k úplnejšej pravde (...) Zatiaľ sa môžeme spoľahnúť, že sme dospeli k pravde zodpovedajúcej súčasným možnostiam. Toto je úroveň istoty dosiahnuteľná omylnou bytosťou a aj jediná cesta k nej“ (Mill, 2005, s. 71). A následne uzatvoríme túto problematiku Millovým

výrokom takto: „Neexistuje nič také ako absolútna istota, no existuje miera istoty, ktorá je dostatočná pre potreby ľudského života. Môžeme a musíme svoje názory považovať za pravdivé, ak sa nimi máme riadiť v našom konaní, a neznamená to osobovať si čosi viac, keď zabráňujeme zlým ľuďom v hanobení spoločnosti šírením názorov, ktoré považujeme za nesprávne a škodlivé“ (Mill, 2005, s. 68).

„Človek je zodpovedný spoločnosti za tie svoje činy, ktoré sa týkajú záujmov iných, v týchto prípadoch je jednotlivec zodpovedný spoločnosti“ (Mill, 2001, s. 72). V štvrtej kapitole *O hraniciach autority spoločnosti nad jednotlivcom* v diele *O slobode* hovorí, že tam, kde konanie jednotlivca zasahuje do záujmov iných, nemôže zostať čisto súkromnou vecou, jednotlivec má niesť následky svojich činov a spoločnosť má oprávnenú moc ustanoviť pre takéto situácie záväzné normy.

Podľa Milla sú obmedzenia slobody aj prejavu legitímne vtedy, keď chránia spoločnosť pred ujmom, prispievajú k stabilite a fungovaniu inštitúcií alebo reagujú na správanie, ktoré má kumulatívne škodlivé dôsledky – všetko uvedené má utilitaristický charakter zdôvodnenia. Práve tieto podmienky však v moderných spoločnostiach vyostrujú otázku, kde presne sa nachádza hranica medzi autonómiou jednotlivca a kolektívnou zodpovednosťou. Ako poukazujeme aj v našom príspevku *Sloboda ako spoločenská zodpovednosť (aj) v kontexte sociálneho liberalizmu Johna Stuarta* daná problematika nadobúda osobitnú aktuálnosť v období po ale aj počas pandémie COVID-19. Na jednej strane rásť očakávania smerované k štátu, na druhej strane zaznievali výhrady, podľa ktorých nemožno apel na verejné zdravie a verejné blaho legitímne ukladať jednotlivcom ako záväzok. Súčasne čelíme ďalším vážnym výzvam spojeným jednak s prebiehajúcimi ekologickými zmenami, jednak s transformáciou spôsobov používania sociálnych sietí a digitálnych platforiem, z ktorých niektoré sú v určitých štátoch zakazované práve pre typ obsahu, ktoré významne ovplyvňujú spoločnosť. Je preto veľmi pravdepodobné, že štát bude v dohľadnom čase nútený regulovať aj tie oblasti života, ktoré dnes vnímame ako nedotknuteľnú sféru individuálnej voľby, napríklad rozhodovanie o mieste pobytu či o spôsobe dopravy. Takéto zásahy, motivované snahou o dlhodobé prežitie a udržateľnosť spoločnosti, môžu prirodzene narážať na výrazný odpor občianskej spoločnosti. Práve preto považujeme za dôležité ukázať, že určité korekcie sociálneho života môžu byť z hľadiska zachovania spoločnosti legitímne, pokiaľ sú realizované transparentne, v súlade so štandardmi právneho štátu a na základe verejne kontrolovateľného odôvodnenia (Švec, 2022, s. 92). Mill síce túto hranicu načrtáva prostredníctvom princípu škody (neškodnenia), no jeho

výklad zostáva otvorený, neexistuje totiž jednoznačný nástroj, ktorý by nám v každej konkrétnej situácii umožnil presne určiť, čo ešte škodou nie je a čo už áno. A tak sme v tomto zmysle v rámci Millovho myslenia odkázaní na známe tvrdenie: „Jediným účelom, pre ktorý možno oprávnene uplatňovať moc nad ktorýmkoľvek členom civilizovaného spoločenstva, je zabrániť ujme iných“ (Mill, 2001, s. 13). Kde však ujma začína, je nie len filozofickou otázkou, ale aj otázkou občiansko-politickej spoločnosti.

„Človek môže spôsobiť iným zlo nielen svojimi činmi, ale aj svojou nečinnosťou, a v oboch prípadoch je voči ním spravodlivo zodpovedný“ (Mill, 2001, s. 70). Millova koncepcia slobody tak poskytuje dostatočne pružný normatívny rámec na hľadanie rovnováhy medzi individuálnou slobodou a sociálnymi záväzkami aj v podmienkach súčasných demokratických spoločností. V závere možno konštatovať, že v rámci sociálneho liberalizmu sloboda neznamená iba možnosť sledovať vlastné záujmy, ale zároveň nesie povahu záväzku podieľať sa na spoločnom dobre. Ide o poňatie slobody ako spoločenskej zodpovednosti, ktoré patrí k ústredným pilierom Millovej politickej filozofie.

Záver

Cieľom predloženej štúdie bolo preskúmať normatívne zdroje (východiská) slobody prejavu vo filozofickom myslení Johna Stuarta Milla a ukázať ich význam pre jednotlivca ako aj spoločnosť. Analýza Millových raných diel, predovšetkým eseje *O slobode*, ukázala, že sloboda prejavu u Milla nepredstavuje izolované subjektívne právo jednotlivca, ale normatívny princíp hlboko zakorenený v jeho kvalitatívnom utilitarizme a sociálne chápanom liberalizme. Sloboda je legitimizovaná predovšetkým prostredníctvom jej prínosu pre verejné dobro, rozvoj poznania a udržiavanie podmienok spoločenskej autonómie.

Ukázali sme, že Millov princíp škody nemožno chápať ako exaktné a mechanicky aplikovateľné kritérium, ktorým by bolo možné jednoznačne oddeliť oprávnené a neoprávnené zásahy do slobody jednotlivca. Skôr funguje ako regulačný ideál, ktorý usmerňuje verejné posudzovanie ujmy v kontexte konkrétnych historických, spoločenských a politických podmienok. Mill tým implicitne odmieta predstavu slobody ako čisto súkromnej sféry bez spoločenských dôsledkov a zdôrazňuje, že aj zdanlivo seba-týkajúce praktiky spoluutvárajú normatívne rámce spoločenského spolužitia.

Zároveň sa ukázalo, že Millova obhajoba slobody prejavu je úzko spätá s epistemologickým presvedčením o omylnosti ľudského poznania a s požiadavkou otvorenej verejnej diskusie. Pluralita názorov, konflikt a kritika nie sú pre demokratickú spoločnosť hrozbou, ale nevyhnutnou podmienkou jej morálneho a intelektuálneho pokroku. Sloboda prejavu má preto u Milla nielen ochrannú, ale aj konštitutívnu funkciu: vytvára priestor, v ktorom sa môže rozvíjať individuálna autonómia a zároveň kolektívna schopnosť sebareflexie.

V širšom kontexte Millova koncepcia slobody naznačuje prechod od striktno individualistického liberalizmu k sociálnemu liberalizmu, v ktorom sloboda nadobúda aj rozmer zodpovednosti voči spoločnosti. Sloboda prejavu je chápaná ako normatívny záväzok podieľať sa na udržiavaní a ochrane spoločenských podmienok slobody, nie ako absolútne a bezpodmienečné právo. Tento interpretačný rámec sa ukazuje ako mimoriadne relevantný aj pre súčasné diskusie o hraniciach slobody prejavu, o legitimitate verejných zásahov a o napätí medzi individuálnou slobodou a kolektívnym dobrom v moderných demokratických spoločnostiach.

Zoznam použitých zdrojov

BROWN, D., G. (2012). Mill's Justice and Political Liberalism. In: KAHN, L. (ed.). *Mill on Justice*. USA: United States Air Force Academy. 233 s.

KRSKOVÁ, A. (2011). *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: IURA EDITION, 2011.

MILL, J. S. (1995). *O slobode*. Bratislava: IRIS, 1995.

MILL, J. S. (2001). *On Liberty*. Canada: Batoche Books Limited 2001.

MILL, J. S. (2005). *Logika liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2005.

MILL, J. S. (2009). *Utilitarianism*. Auckland: The Floating Press, 2009.

MILL, J. S. (2002). Utilitarianism. In: *The Basic Writings of John Stuart Mill*. (Poznámky a komentáre: Dale E. Miller, predhovor: J. B. Schneewind). New York: The Modern Library, 2002, 400 s.

MIEZDZGOVÁ, J. (2008). Klasický liberalizmus. In: REMIŠOVÁ, A. (ed.). *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kaligram, 2008.

MOUSOURAKIS, G. (2013). Human Fallibilism and Individual Self-Development in John Stuart Mill's Theory of Liberty. In: *Etica & Politica / Ethics & Politics*, roč. XV., č. 2, str. 386-396.

ŠVEC, J. (2021). Sloboda ako spoločenská zodpovednosť (aj) v kontexte sociálneho liberalizmu Johna Stuarta Milla. In: ŠVIHURA, Lukáš Arthur (ed.). *Filozofické cesty z neistoty*. Bratislava: Slovenské filozofické združenie pri SAV, Filozofický ústav SAV, Katedra filozofie FF UPJŠ v Košiciach, Inštitút filozofie FF PU v Prešove, 2021.

ŠVEC, J. (2023). K problematike možností a limitov obmedzení slobody prejavu v raných filozofických reflexiách liberalizmu Johna Stuarta Milla: Paradoxy a perspektívy *In.:MKD revue*, ročník X (2023), číslo 2, ISSN: 1339-777X.

Autor

Mgr. Jakub Švec, PhD.

Oddelenie výskumu normativity a ľudských práv

Filozofický ústav

Slovenská akadémia vied, v. v. i.

Klemensova 19

811 09 Bratislava 1

Email: jakub.svec@savba.sk

Jakub Švec pôsobí na Filozofickom ústave SAV v rámci Oddelenia výskumu normativity a ľudských práv v Bratislave. Bakalárske aj magisterské štúdium ukončil na Filozofickej fakulte v Ružomberku v odbore politológia, doktorandské štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore systematická filozofia. Absolvoval študijné a odborné stáže na akademických pracoviskách vo Varšave, Vroclave, Ostrave, Katoviciach, Kószegu, Olomouci, Prahe. Vedecký výskum zameriava na otázku normativity a ľudských práv, politickú a sociálnu filozofiu so zameraním na ideológiu liberalizmu a jeho rôznorodé nazeranie na otázky osobnej a politickej slobody, sociálnej spravodlivosti a rovnosti.

